

CHOLG'U IJROCHILIGI VA ANSAMBLDA IJRO ETISHNING MUHIM XUSUSIYATLARI VA MUAMMOLARI

Abdurahmonova Manzura Botirovna

Andijon davlat universiteti

San'atshunoslik fakulteti musiqa ta'limi kafedrası o'qituvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10348020>

ARTICLE INFO

Received: 05th December 2023

Accepted: 10th December 2023

Online: 11th December 2023

KEY WORDS

Cholg'u ijrochiligi va ansambl, ijro texnikasi, intonatsiya, tizimli yondashuv, ta'lim tizimi, musiqa madaniyati.

ABSTRACT

Mazkur maqolada cholg'u ijrochiligi va ansambl darolarida ijrochilik texnikasining muhim xususiyatlari va muammo va yechimlari haqida munozaralar yuritiladi.

Cholg'u ijrochiligi va ansamblning asosiy xususiyatlaridan biri bu tovushlarni birlashtirish va sinxron harakatlar ketma-ketligi, shuningdek ijro etishning o'xshashligi. Shu bilan birga, tovush birligi deganda intonatsion tembr va ijro etishning dinamik birligi, shu bilan birga ritmik birlik tushuniladi. Bir xillik turli xil yondashuvlar, zarbalar, aksentlar va boshqalarni bajarishda texnologik va vaqtinchalik birlikni anglatadi. Cholg'u ijrochiligi va ansamblning yana bir muhim xususiyati – musiqiy tovushda asosiy va ikkinchi darajali shakl, to'qima qismlari va boshqalar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri badiiy asoslangan munosabatlar yutuqlaridan iborat bo'ladi.

Subordinatsiya - ijrochidan dinamika, iboralar va agogika ekspressivlik vositalari bilan amalga oshiriladi, ulardan to'g'ri foydalanish badiiy uyg'unlik, ijro etishning mafkuraviy va semantik yaxlitligi kafolati bo'lib xizmat qiladi. Uyg'unlik va bo'ysunish ansamblning belgisi sifatida ansamblning turli tomonlari tomonidan ijrochilarni o'zlashtirishga qaratilgan harakatning mohiyatini belgilaydi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ❖ *ansamblning intonatsion tiniqligi;*
- ❖ *ansamblidagi ritmning aniqligi,*
- ❖ *dinamikaning yoki dinamik ansamblning moslashuvchanligi,*
- ❖ *texnikaning sinxronligi – tovush hujumi, ulush va boshqalar.¹*

Intonatsiya haqida ham to'xtalib o'tadigan bo'lsak, lotin tilidan Intonore - "talaffuz qilish" atama sifatida ijro etilganda tovushlarning balandlikda ijro etish sifatini anglatadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, musiqa asboblari aniq sozlash imkoniyati yo'q. Ularni sozlashda tovushlar har qanday sharoitda turlicha namoyon bo'lishi mumkin, ijro paytida sezilarli darajada sozlangan notadan qochish kerak. Bu tovush mahg'ulotining xususiyatlari va cholg'u asboblarning dizayn xususiyatlari tufayli yuzaga keladi. O'zbek milliy musiqa cholg'u

¹ Matyoqubov B. "Ansambl bilan ishlash metodikasi". Qo'lyozma, 2021 yil.

asboblari va takomillashtirilgan asboblari bunga juda moyil. Chunki asboblarning yog'ochdan yasalgan va turli muhitlarga turlicha moslashadi, ya'ni nam, quruq, issiq, sovuq ob-havo sharoiti va hatto juda yorqin yorug'lik intonatsiyaga ta'sir qilishi mumkin.

Intonatsiyaning ekspressivligi eng muhim omillardan biri bo'lib, hozirgi vaqtda ijro etuvchi fazilatlariga erishish bunga bog'liq. Ansambl ovozida toza, ifodali intonatsiyaga erishish yanada qiyinroq. Ansamblning intonatsiya tizimi amalda ikkita asosiy omildan iborat:

✚ ansambl tarkibi;

✚ ansamblning intonatsiyasi.²

Ansamblni tuzishda siz uning tuzilishiga e'tibor qaratishingiz lozim. Shunga ko'ra, xalq cholg'u ansamblarini ikki turga bo'lish mumkin:

1. Xuddi shu turdagi instrumental ansamblar. Bular:

- naychilar ansambli;
- changchilar ansambli;
- rubobchilar ansambli;
- dutorchilar ansambli;
- G'ijjakchilar ansambli.

2. Aralash tarkibli ansamblar:

- ✓ *dutor va rubob asboblari ansambli;*
- ✓ *dutor va chang asboblarning ansambli;*
- ✓ *dutor, ruboba, chang va boshqalar ansambli.*

Ushbu tuzilmalar turli xil vositalarni qo'shish orqali (epizodik va doimiy) boyitilishi mumkin. Shunga ko'ra, agar dutorchilar ansambli tarkibiga doira, nay, g'ijjak yoki chang kiritilsa, ushbu ansamblning tembr va rang-barang imkoniyatlari oshadi. O'zbek xalq cholg'u asboblarining ikki guruhi umumiy tovush hajmini to'liq qamrab oladi: torli va tanlovli.³

Ushbu guruhlarda barcha registrlarni ifoda eta oladigan, to'liq ansamblarni tashkil etadigan vositalar mavjud. Biroq, damli cholg'ular guruhida kichik harflarni aks ettiradigan vosita yo'q. Shuning uchun yog'och damli cholg'ulari aralash kompozitsiyali ansamblalarda ko'proq uchraydi. O'zbek xalq cholg'u ansamblarining ijro etish imkoniyatlari turli murakkablik va tonallikdagi musiqa asarlarini ijro etishni ta'minlaydi. Musiqa cholg'ulari ehtiyotkorlik bilan sozlanishi kerak. Shuningdek, u ansamblida eshitish qobiliyatini rivojlantiradi. Polifonik musiqada rejim munosabatlari musiqada bir vaqtning o'zida – gorizontal va garmonik – vertikal ravishda namoyon bo'ladi. Shuning uchun eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha amaliy ishlar bir vaqtning o'zida ikki yo'nalishda amalga oshirilishi kerak, ijrochilarda jamoaviy va garmonik intonatsiya ko'nikmalarini takomillashtirish kerak. Bu ko'nikmalar musiqachilarga fretlarni his qilish imkonini beradi.⁴ Ushbu o'qitish usuli intonatsiyani mazmunli qiladi va ijroga to'g'ri ta'sir qiladi. Shunday qilib, ansambl tizimi talabalarning musiqiy eshitishini rivojlantirish va ularning intonatsion qobiliyatlarini mustahkamlash bilan bir qatorda takomillashtirilmoqda.

² Yanov-Yanovskaya N. "O'zbek musiqasi va XX asr". T., 2007 yil.

³ Abdullaeva O. "Ansambl cholg'ularini o'rganish". T., 2006 yil.

⁴ Sharipova G.M., Asamova D.F., Xodjaeva Z.L. "Musiqa o'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuar". T., 2014 yil.

Ritm musiqaning asosiy elementlaridan biri bo'lib, ijro etishda majoziy-emotsional ifoda funktsiyalarini bajaradi. Ansamblda ritmning aniq bajarilishi juda murakkab. Ritmik ansambl ikki omildan iborat:

- talabalar tomonidan ritmik naqshlarni hosil qiluvchi tovushlar (*pauzalar*) o'rtasidagi vaqtinchalik aloqalarga rioya qilish;
- metrik va ritmik urg'ularni to'g'ri aniqlash va bajarish.

Ansambl ijrochiligida ritmning aniqligiga rioya qilishning qiyinligi shundaki, ijrochilarning tovushlar orasidagi vaqtinchalik munosabatlarini baholash sub'ektiv ravishda amalga oshiriladi. Baholashdagi farqlar bir xil ritmni takrorlashdagi farqlarga olib keladi. Natijada ritmik noaniqlik, befarqlik, ritmning tabiati yo'qoladi. Shuning uchun ritmni kuchaytirish vositalarini va asboblarning ritmik munosabatlarini to'g'ri tashkil etish kerak. Metroritmik ifodani bajarish uchun metr va ritmga xos urg'u muhim ahamiyatga ega. Albatta, bu ansamblarda juda muhimdir.

Dinamika musiqiy va ijro ifodasining muhim vositasidir. Ansamblning dinamik moslashuvchanligiga erishish ma'lum bir murakkablikni anglatadi. Dinamik ansambl ikkita asosiy tarkibiy qismdan iborat: turli xil dinamik gradatsiya tovushlarini ifodalash va birgalikda takrorlash qobiliyati (pp, p, mp, mf, f, ff va boshqalar) va badiiy va ijro vazifalariga muvofiq dinamik gradatsiyalarni birgalikda o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirish (*crescendo*, *diminuendo*, *sforzando* va boshqalar). Ovoz kuchi va zarbalar (*atakalar*) musiqa va ijro asboblari bilan bog'liq. Ularning virtuoz almashinuvi ansamblning badiiy imkoniyatlarini kengaytiradi, musiqa mazmunini ochib beradi. Turli hujumlar va zarbalarni ijro etishda ansambl uyg'unligining asosiy shartlaridir:

- ❖ talabalar uchun asar ijrosining mohiyatini bir xil tushuntirish.
- ❖ ushbu asosda bajarilishning bir xilligini ta'minlash.

Bir xillikka erishishning qiyinligi shundaki, ovoz va teginishning bir tekis bajarilishini ta'minlashdan tashqari, talabalar bir vaqtning o'zida intonatsiya va dinamikani muvozanatlashlari kerak. Shu ma'noda, auftakt tushunchasi ansambl jamoasi tomonidan o'zlashtirilishi kerak. Auftakt-bu har bir o'lchov barining bajarilishidan oldingi vaqt oralig'ida ko'rsatilgan birinchi zarbaning davomiyligiga teng bo'lgan tovushdan oldingi harakat.⁵ Ushbu harakat dirijyor tomonidan katta orkestrlarda namoyish etilgan. Ansambl orkestrga qaraganda kamroq tarkibga ega bo'lganligi sababli, auftaktning ko'rsatmasi ma'lum bir asbobga yuklangan. Tizimli tayyorgarlik ansambl tayyorlashning eng muhim shartidir. Hech qanday holatda darslarni bekor qilish uchun hech qanday sabab bo'lmasligi kerak. Har bir talaba o'zining shaxsiy malakasi uchun professional javobgarlikni his qilishi kerak.

Odatda, har bir mashg'ulot ikki qismdan iborat bo'lishi kerak: majburiy kundalik mashqlar to'plami va ansamblning professional o'sishi uchun eng zarur bo'lgan o'quv dasturining mavzularidan biri ustida ishlash. Darslarning ikkinchi qismining mavzusi vazifalar bilan bevosita bog'liq bo'lgan yaqinlashib kelayotgan darsning individual mashqlari bo'lishi mumkin. Ansambl bilan mashg'ulotlar uchun talabalarning individual malakasi va ularning shaxsiy tayyorgarligi katta ahamiyatga ega. Ushbu fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda, mustaqil ta'limni tashkil qilishda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

⁵ Saxiyev A. "Milliy cholg'u ansamblari uchun asarlar". G.G'ulom. T., 2016 yil.

- + *darslikning boblari va mavzularini, o'quv qo'llanmasini, maxsus yoki ilmiy yo'nalishdagi intizomni, amaliy qismda ijro repertuarini o'rganish;*
- + *tarqatma materiallarni o'zlashtirish;*
- + *avtomatlashtirilgan o'quv tizimlari bilan ishlash;*
- + *yangi musiqiy texnik vositalari va texnologiyalarini o'rganish;*
- + *faol o'qitish usulidan foydalanadigan o'quv tadbirlari.*

Mustaqil ta'limni tashkil etishning mazmuni kutubxona fondi, videotekalar, repetitorlik kadrlari, o'quv laboratoriyalari, ovoz yozish studiyalari, teleradiokompaniya kanallari va konsert zallarining ta'lim muassasasida mavjud bo'lgan axborot-ta'lim resurslaridan samarali foydalanishdan iborat. Ushbu fanning xususiyatlaridan kelib chiqib, kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni maqsadli amalga oshirish ham ko'zda tutilgan.

Har bir ijrochi o'z kasbiy mahoratini faqat mustaqil ta'lim jarayonida ansamblarning tarixi, shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini o'rganishga, ansamblning xususiyatlari va uslubiy muammolarini tahlil qilishga e'tibor berilsa ta'minlashi mumkin.

References:

1. Abdullaeva O. "Ansambl cholgularini o'rganish". T., 2006 yil.
2. Matyoqubov B. "Ansambl bilan ishlash metodikasi". Qo'lyozma, 2021 yil.
3. Saxiyev A. "Milliy cholg'u ansamblari uchun asarlar". G.G'ulom. T., 2016 yil.
4. Yanov-Yanovskaya N. "O'zbek musiqasi va XX asr". T., 2007 yil.
5. Sharipova G.M., Asamova D.F., Xodjaeva Z.L. "Musiqqa o'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari". T., 2014 yil.